حبدار سولنگي

سچل سرمست جي شاعريءَ ۾ جماليات

The Study of Aesthetics in Sachal Sarmast's Poetry

Abstract:

Sachal Sarmast (1739-1827) is a poet associated, at best, with the Wahdat-ul-Wajud (Unity of Being) Sufi tradition. His poetry creatively spells out the mysteries and secrets of the Tasawwuf (Sufism) tradition. He has been the poet on the path of truth, beauty, righteousness, and ishq, and his poetry contains enormous virtues and truthfulness. When we pay philosophical attention to the poetry of Sachal Sarmast, it clearly illustrates the characteristics of newness, passion, and transcendence. This research paper attempts to focus on Sachal Sarmast's poetry, which embraces a distinct and diverse quality and has expressions of bold and audacious thoughts. This paper will highlight that the thoughtful poetry of Sachal Sarmast contains in abundance the quality of the spirit of drunkenness in the Sufi lexicon of higher consciousness. In this paper, I discuss that, on the lines of the tradition of classical poets, Sachal reveals the strong prowess of artistic, deep thought, and aesthetics. His poetry contains the beauty of poetic language and thought. This paper highlights these characteristics in the poetry of Sachal Sarmast.

Keywords: Sachal Sarmast, Sufism, Aesthetics, classical poetry,

سچل سرمست بنيادي طور تصوف جي فڪر سان واڳيل وحدت الوجودي شاعر آهي. هن وٽ تصوف جون رمزون، راز ۽ نياز اعليٰ تخليقي انداز ۾ ملن ٿا. هو حق، سچ، سونهن ۽ عشق جي رستي جو مسافر شاعر آهي، جنهن جي شاعريءَ ۾ انيڪ صفتون ۽ سچايون ملن ٿيون.

اسان جڏهن سچل جي شاعريءَ تي فڪري نظر وجهنداسين ته ان ۾ واضح طور هيٺيون خاصيتون نظر اينديون:

”جدت يعني اصليت يعني سڪٽي تقليد کان آجو هئڻ، ٻين خاصيت آهي؛ شوخي ۽ جوش، ان ڪري سچل عرشين اڏامي ٿو موج ۽ مستيءَ

۾ پلٽ پلٽان ڪري ٿو سچل جو عمومن سڄو ڪلام بيخوديءَ واري حالت ۾ چيل آهي، ان ڪري اهي ٻول دل مان نڪري سڌو دلين کي ديوانو بڻائن ٿا. سچل جي ڪلام جي ٽين مکيه خاصيت تصور جي هر رنگ، هر روپ ۽ رونق کي ڪليءَ طرح اظهار ڪرڻ "(1)

سچل سرمست پنهنجي شعري اظهار ۾ بيباڪيءَ واري خاصيت جي ڪري الڳ حيثيت رکي ٿو. هن وٽ شعري فڪر ۾ رنديءَ واري رمز تمام گهڻي آهي، جنهن ڪري سندس ڪلام فڪري اڏار جي اوچائيءَ تي پهتل آهي.

سچل جي شاعريءَ ۾ ٻين انيڪ فڪري خاصيتن سان گڏ "جماليات" جو عنصر به ملي ٿو.

ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ، 'جامع سنڌي لغات' ۾ 'جماليات' جي معني هن ريت ڄاڻائي ٿو:

"جماليات / جمال:
سونهن، حسن، سوڀيا، خوبصورتي، روپ، زينت، سهائي، ديدار "(2)

"جماليات جو بنياد"، حسن يعني جمال آهي. جماليات فلسفي جي اها شاخ آهي، جنهن جو تعلق فن جي تخليق، قدر ۽ ان جي تجربي سان گڏ، فن جي تجزئي، ان سان لاڳاپيل مسئلن ۽ انهن جي حل سان آهي. "(3)

جماليات، تخليق جي سونهن، سوڀيا، حسن، نزاڪت ۽ ندرت آهي، جنهن سان تخليق ۾ فڪري ۽ فني خوبصورتي پيدا ٿيندي آهي.

جماليات جي اڀياس ۾ سماجي ڍانچي جي سيني طبقاتي، سماجي، تهذيبي، ثقافتي، نفسياتي، نظرياتي ۽ حياتياتي عنصر ۽ عمل شامل هوندا آهن. فطري سائنس جيان جماليات به سماجي شعور جي هڪ شڪل آهي.

"جماليات هڪ اهڙو سائنسي علم آهي، جنهن سان شين جي اصليت يا ماهيت کي سمجهڻ ۾ مدد ملي ٿي. شيون اصل ۾ ڇا آهن؟ جيڪڏهن انهن ۾ ڪو حسن آهي ته، اهو رڳو جماليات جي علم ذريعي ئي معلوم ڪري ۽ سمجهي سگهجي ٿو. "(4)

حسن تخليق جو محرڪ آهي ۽ حسن جي پرک جي فلسفي کي جماليات (Aesthetics) سڏيو وڃي ٿو. جماليات فن جي فيلسوفي آهي، جيڪا تخليقي قدرن جي سونهن، نفاست، نزاڪت، ندرت ۽ خوبصورتيءَ کي اعليٰ سطحن تي رسائي ٿي.

> حسن ۽ سونهن جي هن پراسرار تصور انساني فڪر ۽ سوچ جي دنيا ۾ وڏيون وڏيون نزاڪتون پيدا ڪيون آهن، جنهن جي بدولت شاعريءَ توڙي ٻين لطيف فنن جا اهڙا تہ اڻ متجندڙ شهپارا وجود ۾ آيا آهن. جن جو تاريخي قدر ۽ قيمت صدين تائين محيط آهي. (5)

سنڌي شاعري شروع کان وٺي جماليات سان مالامال آهي. ميون شاھہ عنات، لطف الله قادري، شاھہ لطيف، عبدالرحيم گرهوڙي ۽ سچل سرمست جي شاعريءَ ۾ جمالياتي عنصر جهجهي انداز ۾ ملي ٿو.

ميون شاھہ عنات:

”گلبدن جون گجريون، ارم اوڍيائون،
چوتا تيل ڦليل سين، واسينگ ويڙهيائون،
مشڪ محبت پاڻ ۾، لڳين لايائون،
ڪوڏا پوتائون ڪچئان، سيلا سنڌيائون،
اهڙي پر عنات چئي، راڻو رايائون،
سو موتي ڪيئن پاهون، جو وڃي ڪاڪ ڪڪوريو“

لطف الله قادري:

حسن حبيبن جو جنين ڏنو ماءُ
تنين سندي ڪاءَ، ڪري نہ سگهان ڳالهڙي

شاھہ لطيف:

”جهڙا گل گلاب جا، تهڙا متن ويس،
چوتا تيل چنبيليا، ها ها! هو هميش،
پسيو سونهن سيد چئي نينهن اچن نيش،
لالن جي لبيس، آتڻ اکر نہ اجهي.“

عبدالرحيم گرهوڙي:

”جو منهن ڏٺو مون، سو منهن قريب نہ منهن جو
منجهہ اپين ۾ پون، موران تان نہ مياء سو“

اهڙيءَ ريت سنڌي شاعريءَ جا سيئي ڪلاسيڪي شاعر جمالياتي شاعريءَ جا اعليٰ تخليقڪار آهن، جن جي شاعريءَ ۾ ٻين انيڪ خوبين ۾ گڏ سان گڏ جمالياتي عنصر بہ اعليٰ درجي جو آهي.

سچل سرمست بہ جمالياتي حوالي سان پنهنجي ڪلاسيڪي شاعرن سان جڙيل رهيو آهي. هن وٽ جمالياتي شاعريءَ جا انيڪ رنگ ۾ روپ آهن.

سچل جي شاعريءَ ۾ حسن جي نفاست، رس گيان، شرنگهار رس ۾ فڪري رنگ روپ ملن ٿا، جن سان جمالياتي حواس معطر ٿين ٿا.

”مونهن مهتاب، سهڻي دا سهڻا، جنهن تي جهلڪن تاري،
چنڊ جي چٽسالي ويکو رنگ لايا رخساري،
سرخ پيشاني، ٽڪي ٽڪي، صورت جوڙ سينگاري،
راتيان ڏينهان هر دم رهندا، سچل وچ نظاري“

”چوڏس چنڊ هي منهن محبوبي، واه وسيع پيشاني،
ويکڻ نال حيران رهيوسي، رنگ سارا رحماني،
جهلڪ اهيدي ڪون جهلي، جو هوئي نور نشاني،
سچل حسن حسينان ا تون، جان ڪيتي قرباني“
”چنڊ دي چٽسالي وه وا، سهڻي دي منهن سهندي،
ڪيهي ڳالهہ زبون آکان، هي هي حسن اهين دي،
شمس قمر تشبيهہ ڏيوان، پر جوڙ نهين تنهن منهن دي،
نيزي ٻڙچان چشم سچل، جڻ تيغ ستم دي ڪهندي“

محبوب جي مهتابي منهن (چهري) جي اهڙي ملوڪيت سان عڪس بندي ڪئي وئي آهي، جو پڙهندڙ جي حواسن تي حسن جي روشني پکڙجي وڃي ٿي ۾ تصور جو آڪاس چمڪڻ لڳي ٿو. مٿين سرائيڪي شعرن ۾ سچل جي تخليقي جماليات ڪمال حسن تي پهتل آهي.

”تيز تيرانداز چشمان، يارن جو خوني خطاب،
ناز پروريون نظر سان ڪن ٿيون، عاشق ڪباب،
بره جا باشا چوان يا نيهن جا نيزا ناياب،
يا چوان سي باز بحري، يا تراريون تيز باب،
ملڪ گيري ڪن وڏي غماز سان بس لاجواب،
قتل جي ان ڪنئون ٿيا، تن تي ٻيو ڪهڙو حساب،
پيا جڏهن قطرا ڪري، بحرين سان ها پرز آب،
ٿيا سچو روشن اتاهون، آفتاب و ماهتاب“

”عاشق ڏسڻ ۾ آيو، محبوب گل سناسي،
عبرت عجب عجائب، اسرار رنگ عباسي،
برهي جي اک بيني، ڪائي مثال چيني،
توڙي رنگون رنگيني، چينيءَ جي مٽ نہ ڪاسي“

”آهي انهن اکين ڪي، خاصو خمار تنهنجو،
وينو وٺي مان آهيان، ڪامل قرار تنهنجو،
صاحب صورت جو تون آ، هي آ غلام تنهنجو،
آ ذوق شوق سڻا، مون ڪي مدام تنهنجو،
هر جاء آهي جاني، جلوو جمال تنهنجو،
خم خم ۾ ڪري قابو، خوبان خيال تنهنجو. “

سچل سرمست جي مٿين غزلن جي شعرن ۾ بہ محبوب جي صورت، اکين ۽ جمال جي جلون جي جيڪا جماليات ملي ٿي، اها سندس اظهار ڪي رنگين ۽ روشن ڪري ٿي.

”اهڙيءَ طرح سچل سرمست پنهنجي شاعريءَ ۾ سونهن ۽ سوڀيا ڪي محسوس ڪرائڻ واري ڪيفيت ۾، انسان جي مجموعي سونهن، اکين جي سونهن، ڀرون، پگهر جي ڦڙن جي سونهن ۽ گهونگهٽ جو ذڪر ڪيو آهي. سونهن ۽ سوڀيا ڪي محسوس ڪرڻ سان ڪيفيت

پيدا ٿئي ٿي، انسان جڏهن سونهن ۽ سوڀيا کي محسوس ڪندو آهي
تہ مٿس سرور ۽ ڪيف طاري ٿي ويندو آهي. ڪيتري ئي دير ان سحر
۾ قابو رهندو آهي، هر سالم دماغ، سونهن ۽ سوڀيا کي محسوس
ڪري، ذهن کي تراور بخشيندو آهي. “ (6)

سچل پنهنجي شاعريءَ ۾ محبوب جي مک (چهري) کي نت نين تشبيهن سان پيتي، جيڪو جمالياتي منظرنامو جوڙيو آهي، اهو انتهائي جاذب ۽ حسين آهي.

”مصحف پاڪ چوان، منهڙو محبوبن جو،
آيتون منجهہ عشق جون، مطالع ڪيان،
قاري اچي ڪو پڙهي، هجي هي روان،
طرف سڀ سنوان، ڏنگو ڏسان ڪو نہ ڪو. “

منهنجي محبوب جو مک پاڪ الهامي ڪتاب آهي، جنهن سان عشق جي آيتن جو اڀياس ٿو ڪريان، اگر ڪو انهن جي قرئت ڪري تہ ڪيس سڀ حرف سنوان ياسندا، ڪو بہ ڏنگو نظر نہ ايندو. هتي سچل جمالياتي حظ سان گڏ جمالياتي شعور جي ڳالهہ بہ ڪئي آهي، تہ شين جي جمال جو جلوو ماڻهوءَ ۾ سمجهہ ۽ شعور جي روشني پيدا ڪري ٿو. جنهن سان شين کي پرکي ۽ پروڙي سگهي ٿو.

”قطرا آب عرق، سونهن سجڻ منهن تي،
جرڪن جهلڪن ٿا ائين، جنهن پنين ماڪ مرڪ،
داڻا ڪن درڪ، دل ۾ دردين جي.“

محبوب جي چهري تي پگهر جا ڦڙا ائين ٿا لڳن جڻ تہ پنن جي پاند تي شبنم جا قطرا پيا مرڪن، پگهر جا قطرا / داڻا دل ۾ زخم ڪري ٿا ڇڏين.

پاڻيءَ جي قطرن (پگهر ڦڙن) کي جمالياتي رنگ ۾ جرڪائي شاعر تخيل کي رنگين بڻائي ڇڏيو آهي. سچل جي شاعريءَ ۾ جيڪا منظرنگاري آهي، ان ۾ بہ جماليات جون جهلڪون آهن.

”پورب سندي پار جا، ڪکر ڪارونيار،
وجن ۽ وسڻ سان، چڙهن ٿا چوڏار،
ايي کي آپيندي، لڏئون سنڌڙيءَ سار،

سڪر سٽاوا ٿيا، وڏيا وهه واپار،
ساوا ٿيا سنگهار، موليٰ سندي مهر سان."

شاعر مٿين بيت ۾ سارنگ ۾ بادلن، بجلي ۽ برسات جو منظر بيحد نفاست ۽ حسن سان چٽيو آهي، جنهن سان ڏسڻ ۽ ڇهڻ جا حواس متحرڪ ٿي جمالياتي حظ پسائين ٿا.

"جمال جا ڪيترائي قسم آهن، جهڙوڪ طبعي، جسماني، اخلاقي ۽ روحاني، درحقيقت انهن سڀني جو مرڪز هڪ ئي آهي يعني محبوب جو مشاهدو "(7) سچل جي سچي شاعريءَ ۾ محبوب جو مشاهدو آهي، سٽ سٽ ۾ محبوب جي حسناڪيءَ جا حوالا آهن، محبوب جي محبوبيت ۽ جمال جي مظهرن سان سچل جي سچي شاعري ڀري پئي آهي.

"ڪائنات سونهن ۽ سچ جي روشنيءَ سان روشن آهي. ان ۾ ڪوجهائپ، اونداهي، بدبوءِ انسان جي پنهنجي پيدا ڪيل آهي. سونهن ڪائنات جي خوبصورتي آهي ۽ سچ هن ڪائنات جي هجڻ جو دليل آهي ۽ انسان ان سونهن ۽ سچ جو نمائندو آهي. "(8)

سچل حقيقي معنيٰ ۾ سونهن ۽ سچ جو شاعر آهي. سندس شاعريءَ ۾ سونهن جي هڪ الڳ ڪائنات آهي، جنهن جي خوبصورتيءَ ۾ ڪيئي رنگ آهن. سچل، سچ جو شاعر آهي، سچ جيڪو ڪائنات جي هجڻ جو دليل آهي ٗ. سچ جي اظهار ۾ روشني آهي، جيڪا ڪيئي راز پڌرا ڪري ٿي. سچل نون رازن، رمزن ۽ رنديءَ جو شاعر آهي، جنهن جي تخليق ۾ سونهن ۽ حسن جي ملوڪيت آهي.

"سونهن ۽ حسن تي تہ سچل دفترن جا دفتر ڀري ڇڏيا آهن. سنڌي توڙي سرائيڪي ڪلام ۾ محبوب جي حسن، منهن، لب، رخسار، زلف ۽ زيبائش جو ايترو تہ تفصيلي ۽ خوبصورت اظهر ملي ٿو جو ڪنهن ٻئي همعصر صوفي شاعر جي ڪلام ۾ گهٽ آهي. "(9)

ڪلاسيڪل دور جي هراهم ڪلاسيڪل شاعر جيان سچل وٽ بہ فني، فڪري ۽ جمالياتي سگهہ آهي. هوپنهنجي شعري اظهار ۾ عشق جي سچائيءَ جو لازوال سوجهرو سمائي ٿو.

سچل سرمست جي شاعري پنهنجي ڪلاسيڪل ورثي ۾ ان ڪري بہ منفرد ۽ ممتاز آهي، جو ان ۾ نہ صرف وجداني جمال آهي، پر اها پنهنجي فڪري جوهر ۾ بيمثال

جمالياتي عنصر بہ رکي ٿي، ان ڪري ئي هو ڪلاسيڪل سنڌي شاعريءَ جي تاريخ ۾ هڪ اهم فڪري شاعر طور سڃاتو وڃي ٿو.

"سچل سرمستيءَ جي ڪيف ۽ سرور ۾ 'مجازي ۽ حقيقي عشق' جي سونهن جا جلوا پسائي ٿو. هو هر صورت ۾ پرينءَ جي سونهن ۽ هر سونهن ۾ محبوب جي جمال جو متلاشي آهي" 10

سچل سرمست جي شاعريءَ ۾ ٻولي، فڪر ۽ شعريت جو جمال ملي ٿو جنهن ڪري ئي هو هر دور ۾ پنهنجي نئين سگهہ ۽ سونهن سان هڪ جمالياتي شاعر جي حيثيت سان جاء والاري ٿو.

سچل سرمست جي شاعري جمالياتي رنگن سان ڀرپور هڪ اعليٰ تخليقي دستاويز آهي، جيڪا هر دور ۾ سونهن، سوڀيا، نزاڪت ۽ نفاست جي نئين ڪيفيتي اظهار طور موجود رهندي.

حوالا :

(1) ٻيدي، منوهر، (مقالو: سچل ۽ تصوف) "سنڌ جو سرمست"، مرتب: رڪيل مورائي، ثقافت ۽ سياحت کاتو حڪومت سنڌ، 2009 ع، ص: 182 ۽ 183.

(2) بلوچ، نبي بخش، ڊاڪٽر. "جامع سنڌي لغات" جلد ٻيو ڄامشورو سنڌي ادبي بورڊ 1981 ع ص: 915.

(3) رفيق، سعيد احمد، پروفيسر. "حقيقت حسن"، ڪوئٽا، ڪلات پبلشرز، ص: 23

(4) ٻوهيو، الهداد، ڊاڪٽر. (انٽرويو) پندرهن وار "ساڃاهہ"، اپريل 1992 ع، ص: 43.

(5) جويو، خاڪي. "شاهہ لطيف جي شاعريءَ ۾ تخليق ۽ حسنڪاري (مقالو) "سر رپ _ هڪ مطالعو"، ڀٽ شاهہ، ڀٽ شاهہ ثقافتي مرڪز، 2002 ع، ص: 239.

(6) مهر خادم، ڊاڪٽر. "سچل سرمست جي شاعريءَ ۾ انسان شناسيءَ واريون ڪيفيتون. " ثقافت ۽ سياحت کاتو حڪومت سنڌ. 2016 ع ص: 122.

(7) جمالي، حافظ عبدالرحيم، جمالياتي تصور (مقالو)، "سر رپ _ هڪ مطالعو" ڀٽ شاهہ، ڀٽ شاهہ ثقافتي مرڪز 2002 ع، ص: 275 ۽ 276.

(8) بخاري، مخمور، ڊاڪٽر. "تو سچو ڏٺي سنيار"، ڪراچي، پيڪاڪ پبلشرس 2001 ع ص: 33

(9) ڀٽي، رشيد (سچل سارو سچ _مقالو)سچل سرمست سچ جي صدا، مرتب:سميہ قاضي، ڪراچي، ثقافت کاتو حڪومت سنڌ-2012. ص:198

(10) فياض لطيف، ڊاڪٽر. "شيخ اياز جي سنڌي شاعريءَ ۾ جماليات" ڄامشورو، انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي، 2018ع، ص:112

نوٽ: هن مقالي ۾ سچل سرمست جا سنڌي شعر (بيت)، عثمان علي انصاريءَ جي ترتيب ڏنل رسالي: "رسالو: سچل سرمست"، روشني پبليڪيشن ڪنڊيارو سنڌ 1994ع، سرائڪي شعر (بيت)، حڪيم مولانا محمد صادق راٽيپوريءَ جي ترتيب ڏنل رسالي "سچل سرمست جو سرائڪي ڪلام" ڇاپو ٻيو سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو 1982ع ۽ غزل / غزل جا شعر، ڊاڪٽر اياز قادريءَ جي ڪتاب "سنڌي غزل جي اوسر" ڀاڱو ٻيو انسٽيوٽ آف سنڌالاجي، سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو 1984ع تان ورتا ويا آهن.